

Lucie Cviklová

Súdán a Demokratická republika Kongo jako příklad dvou nedemokra- tických režimů ve světle současné mezinárodní spravedlnosti

Abstract

Can one identify civil wars in Kongo and Sudan – which have been characterized by violation of human rights – with rise of dictatorial or totalitarian regimes? Theoretical part of the article dedicated to answer the question deals with evaluation of theoretical frameworks of political regimes as they have been elaborated by Hannah Arendt, Alfred Stepan and Juan Linz as well as perspective of cultural relativism as it has been prepared by Patrick Chabal, Petr Skalník and others. The first section of empirical part of the article compares cultural roots of political conduct having importance for emergence of long-term armed conflicts in Kongo and Sudan: importance is going to be ascribed not only to structuration of political and social institutions in both countries but also to the issue of emergence of dictatorial and/or totalitarian regimes. Connections between Sudan Liberation army and sultanism of Omar Hassan Ahmand al-Bashir are going to be explained and importance of rebels and Thomas Lubanga - understood to be key actors in Ituri conflict - are going to be elucidated. Non-democratic political and social development in the two countries is going to be shown through perspective of international justice which has been recently pursued by various strategies of International Criminal Court. While Thomas Lubanga was arrested and accused of serious violations of human rights, Omar Hassan al-Bashir has been still escaping the arrest warrant issued in 2009.

Key words: Authoritative régime, genocide, international criminal law court, Congo, Thomas Lubanga, totalitarianism

Klíčová slova: Autoritativní režim, genocida, Mezinárodní trestní soud, Kongo, Umar al-Bašír, Súdán, Thomas Lubanga, totalitarianismus

Globalizační procesy kromě řady ekonomických, společenských a politických vývojových aspektů se vyznačují i strukturálními proměnami v oblasti mezinárodního práva, mezi které patří i nedávno formulované legitimizační požadavky Mezinárodního trestního soudu (Haumer 2009). Tento soud si nárokuje uplatňování mezinárodní spravedlnosti ohledně genocidy, zločinů proti lidskosti a válečných zločinů, přičemž jeho současné působení se soustřeďuje především na osobní zodpovědnost politických elit za násilné konflikty na africkém kontinentu. Z hlediska světových geopolitických souvislostí je třeba považovat normativní základy stejně tak jako legitimizační nároky Mezinárodního soudu za nové vymezení politických a právních hranic co se týče reálného dopadu světového společenství na mimoevropské kulturní reality.

Přestože jako reakce na porušování lidských práv za druhé světové války snahy o založení Mezinárodního trestního soudu – který by se zaměřoval na stíhání genocidy, zločinů proti lidskosti, válečných zločinů a zločinů agrese – existovaly na půdě Organizace Spojených Národů už v souvislosti s přijetím Úmluvy o genocidě, v důsledku názorové nejednotnosti států pak vývoj na mnoho let ustrnul. Na rozdíl od norimberských a tokijských tribunálů působících po druhé světové válce se Mezinárodní trestní soud nenachází v etapě „nultého bodu“, kdy zodpovědnost za válečné konflikty nesly především konkrétní státy a mezinárodní právo operovalo výlučně na mezistátní úrovni; při rozpracování statutu Mezinárodního trestního soudu se experti mohli poučit z rozsáhlé agendy ohledně ochrany individuálních občanských a politických práv zahrnuté v Paktu o občanských a politických právech a řadě dalších dokumentů (Sands 2005).

Právní a společenskovední diskursy věnující pozornost legitimitě Mezinárodního trestního soudu a možnosti pronásledování válečných zločinců na africkém kontinentu stejně tak jako snahy o objasnění kulturních a společenských kořenů afrických nedemokratických režimů jsou doprovázeny metodologickými problémy ohledně možnosti soudně vymáhat či vůbec uplatňovat evropské pojetí lidských práv na africkém kontinentu (Hrubec 2008). I když jedna skupina badatelů se snaží uplatňovat různé legitimizační strategie v zájmu prosazování univerzálních hodnot a kulturního imperialismu světového společenství na straně jedné, druhá skupina obhajuje snahy mimoevropských kulturních společenství uchovat a utvářet si vlastní kolektivní identitu na straně druhé (Benhabib 2002).

Z hlediska kulturního pluralismu současné působení Mezinárodního trestního soudu a zejména vydávání či souzení konkrétních zločinců může být sice považováno za zasahování do nezávislosti judikatury konkrétních afrických států a do určité míry je i v rozporu s politikou Africké unie harmonizující politické procesy na regionální úrovni; přesto Mezinárodní trestní soud ratifikovaný více než stovkou států si nárokuje univerzální

jurisdikci a jeho hodnoty vycházejí z univerzálního pojetí ochrany občanských a politických práv.¹ Na základě mezinárodního zatykače se například podařilo zadržet a postavit před soud bývalého vůdce milic ve východním Kongu Thomase Lubangu, zodpovědného za válečný zločin rekrutování dětí mladších patnácti let do milic a jejich využívání k bojovým akcím. V současné době Mezinárodní trestní soud usiluje o zatčení další desítky válečných zločinců z Ugandy, Konga, Súdánu a Středoafričké republiky a před několika lety vrchní žalobce Luis Moreno Ocampo dokonce vydal zatykač i na současného prezidenta Súdánu Umara-al-Bašíra za jeho podíl na genocidě v Dárfúru způsobivší smrt stovky tisíc lidí. Jedná se o první obviněnou úřadující hlavu a haagský tribunál odůvodňuje toto rozhodnutí tím, že v Dárfúru kvůli bojům mezi milicemi Janjaweed (*džandžavid*) a separatisty zemřelo tři sta tisíc lidí a dva milióny a sedm set tisíc lidí přišlo o domov.

Navíc vznesení tohoto obvinění bylo doprovázeno i rozkošem mezi konkrétními státy a proti byla například Čína; na rozdíl od odmítavého postoje řady ostatních států přerušivších s ním politický styk v létě 2011 Umar al-Bašír navštívil Čínu a vedl s jejími představiteli politická jednání. Při jednání v Radě bezpečnosti Organizace Spojených Národů k odkladu vyzvaly i Africká unie a Liga arabských států obávajících se toho, že obžaloba Umara Al-Bašíra by mohla destabilizovat region, zjítřit dárfúrský konflikt a ohrozit křehkou existující dohodu mezi povstalci a súdánskou vládou. Navzdory těmto námitkám Mezinárodní trestní soud trval na svém stanovisku, že Umar al-Bašír je zodpovědný za řízení útoků proti civilistům v Dárfúru, vraždy, únosy, mučení a deportace velkého počtu obyvatel, i když na začátku sporným bodem bylo prokázání obvinění z genocidy.

Perspektivy požadavků kultury a universalismu

Význam kulturních aspektů politické kultury

Postoje vůči Mezinárodnímu trestnímu soudu souvisejí s alternativami právních diskursů či případně diskursů dalších sociálních věd co se týče příčin používání násilných prostředků vedoucích k omezování či případně likvidaci základních občanských a politických svobod (Fichtelberg 2006). V souvislostech objasnění afrických násilných konfliktů je tak třeba

1) Ačkoliv již existují mezinárodní tribunály, které soudí válečné zločince, je Mezinárodní trestní soud výjimkou. Jedná se totiž o první stálý soud s pravomocemi soudit zločiny ve všech zemích, které jeho tzv. Římský statut ratifikovaly. Mezinárodní trestní tribunál pro bývalou Jugoslávii (ICTY) či Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu (ICTR) mohou soudit pouze zločiny, které se staly během přesně určeného období v dané zemi. Mezinárodní trestní soud pracuje univerzálně a zabývá se všemi nejzávažnějšími zločiny, které se udály po prvním červenci 2002, kdy Římský statut vstoupil v platnost. Soud je složen z osmnácti soudců volených signatářskými státy na devítileté funkční období a dva soudci nesmějí být příslušníky téhož státu.

zamyslet se nad tím, zda současné teoretické rámce totalitarismu či autoritativních režimů jsou schopny alespoň částečně vysvětlit genealogii a mechanismy fungování nedemokratických režimů v Ugandě, Kongu, Keni, Súdánu, Středoafričské republice, apod. Současně je však třeba i uvážit, zda by nebylo vhodnější upustit od universálních kritérií posuzování afrických politických systémů a násilné konflikty spíše vysvětlovat na základě lokálních souvislostí a kulturních aspektů, ke kterým patří genealogie autority na základě království, náčelnictví a řady dalších proměnných.

Jeden z významných afrikanistů Patrick Chabal rozpracovává kritiku „ortodoxního“ přístupu ke zkoumání Afriky a africké politické kultury, který se vyznačuje „násilným roubováním“ evropských či západních teoretických přístupů pro objasňování afrických kulturních a politických poměrů (Chabal 2009). Dále pléduje pro ustavení tzv. diskursu jednání (*agency*) na základě antropologického přístupu, který by byl schopen vysvětlit autonomní fungování lokálních struktur vzhledem k rozmanitosti, komplexnosti a nezařaditelnosti afrického obyvatelstva do evropocentrických teoretických konstruktů. Podle Particka Chabala současní afrikanisté věnují příliš velkou pozornost vývoji pluralitního stranického systému či dalším aspektům politické liberalizace, a hlubší zkoumání příčin afrických konfliktů či kulturní objasnění širších mocenských mechanismů je odsouváno na druhou kolej. Podle něj pochopení problematiky afrického kulturního a politického vývoje vyžaduje komplexní analytický přístup přistupující k politické zodpovědnosti aktérů na základě koncepce neopatrimonialismu vzniknuvšího v důsledku dekolonizačních procesů; klíčovou otázkou k zodpovězení přitom jsou vztahy mezi lokálními politickými strukturami a uskupení mezi autoritou či vůdcovstvím, společenstvím a jednotlivcem; pozornost je třeba věnovat zejména vztahu mezi rodem (*gender*), rodovým původem a věkem coby klíčových komponent ustavujících společenský status jednotlivce v konkrétních společenstvích (Chabal 1998). Významný vliv rodového příbuzenství je možné sledovat i v každodenním životě, kde se jeho principy zobrazují ve strukturách reciprocity řídící mezilidské vztahy konkrétních společenství spojené s přirozenou politickou výměnou, smyslem politické reprezentace stejně tak jako politické odpovědnosti. Principy příbuzenské závislosti jsou také propojeny s tradičními formami spolčování, které jsou určeny především vzájemnými povinnostmi mezi konkrétními společenstvími stejně tak jako mechanismy příbuzenské náležitosti a absencí širšího společenského konsensu konkrétních rodů či kmenů.

Podle dalších antropologů hlubší pochopení současných poměrů v Kongu, Súdánu a dalších zemích afrického kontinentu by mělo zahrnovat i období před nástupem evropského kolonialismu, protože místo skutečné kolonizace došlo jenom k podvojnému fungování státních struktur s nepřímou vládou: africké struktury se přitom staly nejnižším článkem vnuceného politického systému stejně tak jako existujících institucí správy a moci (Skalník 2006). Konkrétněji, navzdory zavedení a fungování státních struktur v důsledku dekolonizačních procesů došlo k paralelnímu fungování konkrétních státních útvarů s institucí království (často uváděné jako monarchie) a náčelnictvím jako

organizačním principem dědičných představitelů vedoucích malé struktury a nerozlišujícím mezi ekonomikou, ideologií a politikou. Podstatnými rysy v mnoha případech velmi obtížně rozlišitelných institucí království a náčelnictví jsou přitom dědičnost a konsenzuální metody rozhodování, které ve srovnání s agenturami typu armády, policie a vězení, dávají přednost nenásilným metodám vyplývajícím ze soudcovské autority a majícím podobu morálních a rituálních sankcí.

V průběhu postkoloniálního vývoje si obyvatelé nespokojení s fungováním státního aparátu totiž začali uvědomovat účinnost instituce náčelnictví jako méně centralizované formy vlády podobně jako si občané evropských národních systémů uvědomují význam struktur občanské společnosti v souvislostech řady selhání moderních evropských států. Tak vedle ustavení demokratických mechanismů včetně pluralismu politických stran v řadě afrických zemí, důležitými jsou i mocenská centra či lokální vlády spojené s fenoménem náčelnictví často potlačovaným či dokonce odsouvaným do zapomnění koloniálními a postkoloniálními režimy. Podle některých autorů současné náčelnictví jako nová nepřímá vláda je dokonce důsledkem toho, že moderní africký stát potřebuje náčelnictví coby svého rovného partnera a je třeba jej tak považovat za kulturní projev domorodé společnosti; jeho podřízené postavení vůči státu jako nejnižšímu článku by mělo být napraveno a mělo by být považováno za historicky vzniklého představitele lidu zplnomocněného kontrolovat všechny úrovně výkonné vlády (Gellner 2005).

Nedemokratické režimy ve světle universalismu

Na rozdíl od kulturních relativistů plédujících pro závislost mezi autonomií kulturních struktur a politickou kulturou a rezignujících na možnost ustavení normativních kritérií světového pořádku, řada politických teoretiků rozpracovala teoretické modely umožňující zhodnotit politické režimy bez ohledu na místo či případně čas, ve kterém se nacházely či nacházejí.² Například Karl Popper tvrdí, že totalitarismus je imanentním rysem lidské povahy a že v různých historických obdobích bylo možné identifikovat různé režimy naplňující charakteristiky totalitarismu (Popper 1994). Podle něj odstrašujícím a varovným případem pro současné liberální režimy je především Platónova vize ideálního společenského uspořádání obsahující prvky eugeniky a násilí; toto Popperovo stanovisko však často bývá kritizováno za přečeňování vlivu intelektuálního diskursu na reálné procesy a za přehlížení vlivu historického vývoje na společenský pořádek a zejména konkrétní formy totalitarismu ve dvacátém století.

2) Vzhledem k rozsahu článku teoretická pojetí totalitarismu zmiňovaná v této pasáži článku jsou samozřejmě jenom fragmentem myšlenkového odkazu věnovaného nástupu a udržování totalitárních režimů. K dalším významným autorům zabývajících se tímto tématem patří například E. H. Carr, V. Čermák, L. Talmon, G. Sartori a Z. Brzezinský.

Podle Hannah Arendtové a Raymonda Arona je třeba totalitarismus považovat výlučně za projev a výraz masové společnosti doprovázený buď nedostatečně rozvinutými nebo zlikvidovanými strukturami občanské společnosti; Aron dále dělí totalitární režimy na autoritativní a konzervativní vyznačující se odmítáním parlamentarismu a snahami zpolitizovat společnost prostřednictvím státní strany na straně jedné, a komunistické vyřazující soutěžení a usilující o dosažení beztřídní společnosti a absolutní moci strany na straně druhé (Aron 1993).

Na základě vysvětlení souvislostí mezi antisemitismem, imperialismem a totalitarismem Hannah Arendtová vyzdvihuje společné strukturální aspekty komunismu a nacismu, které dokládá nárůstem totalitního hnutí, působením státní policie a pokusem o ovládnutí kulturních a morálních hodnot všech občanů. Klíčovou je přitom poslední část Totalitarismus, ve které jsou srovnávány totalitární formy nacistického Německa a stalinistického Ruska z hlediska transformace tříd v masy, úlohy propagandy a snah jejich protagonistů vypořádat se s netotalitárním světem, terorem jako podstatné složky vlády a odsunem velkého počtu obyvatelstva – z právního hlediska demokratických režimů zcela nevinného – do koncentračních táborů (Arendtová 1996). Podle Arendtové je dále třeba rozlišovat i mezi autoritativními a totalitárními režimy v tom smyslu, že autoritativní režimy usilují pouze o získání absolutní politické moci za účelem postavení politické opozice mimo zákon, zatímco totalitární režimy usilují o ovládnutí všech aspektů lidského života jako předpokladu nastolení světové nadvlády; významnou úlohu při skrývání radikální podstaty totalitarismu při jeho nástupu a stabilizaci sehrává i využití krycích či falešných organizací a státních agentur.

Hlavními znaky totalitních systémů je podle Hannah Arendtové i Raymonda Arona fungování mechanismů propagandy a teroru stejně tak jako snahy v občanech udržovat strach a nejistotu a ovlivňovat jejich smýšlení; dále oba autoři přikládají také velký význam trestání za odlišnost názorů a nesouhlas s vládou, kdy všechny chyby jsou považovány za ideologické a podezřelí aktéři jsou automaticky považováni za zločince. Tak například jacíkoli aktéři na špičce mocenské hierarchie či vysoce postavení mohou z ideologických důvodů být náhle považováni za zrádce a ze dne na den s nimi může být zacházeno jako se zločinci, které je nutno tvrdě potrestat.

Kromě Hannah Arendtové a Raymonda Arona existují i další autoři prosazující myšlenku, že kromě demokratických a totalitárních režimů mohou fungovat i jiná politická uspořádání nenaplňující charakteristiky totalitarismu a tvrdící, že autoritativní režimy nečerpají svoji legitimitu ze svobodných voleb ani neusilují o totalitní nadvládu nad jednotlivcem. Například podle Alfreda Stepana a Juana Linze lze autoritativní režimy charakterizovat dostatečným ekonomickým a společenským pluralismem na straně jedné, ale relativně omezeným politickým pluralismem na straně druhé. Autoritativní režimy totiž výrazným způsobem nezasahují do ekonomické či politické sféry, zatímco v totalitárních režimech je odstraněn ekonomický, společenský a politický pluralismus vzhledem k *de jure* a *de facto* mocenskému monopolu oficiální politické strany. Na základě

svého modelu totalitárních režimů Linz a Stepan zdůrazňují význam dominantní či jednotné ideologie artikulující utopické cíle, kdy vůdci přesvědčivší běžné občany ospravedlňují specifické politiky závazkem vůči holistické koncepci lidstva nebo společnosti; na rozdíl od metod zavádění totalitárních poměrů v autoritativních režimech vítězná politická strana nelikviduje alternativní struktury a toleruje stínovou ekonomiku nebo neformální struktury paralelní společnosti (Linz a Stepan 1996).

Genealogie nedemokratických režimů v Kongu a Súdánu

Genealogie nedemokratického režimu v Súdánu

Zatímco ještě v osmdesátých letech minulého století občané střední a východní Evropy byli nuceni snášet omezování politických a politických svobod vlastních totalitárních režimů, na středním východu islámské hnutí tehdejšího Súdánu se vyznačovalo vysokou mírou svobody či tolerance; politický režim byl založen na pluralitě politických stran a byl tak považován za jeden z nejdemokratičtějších režimů na africkém kontinentu. Tolerance tehdejšího demokratického režimu v letech 1985-1989 umožnila Národní islámské frontě se zjevnou nedemokratickou minulostí plnohodnotně se účastnit demokratických politických procesů, ale ta demokratický pořádek využívala jenom jako platformu pro oslovování spiknutí proti súdánskému národu. Z hlediska proměn globálního geopolitického pořádku je zajímavé upozornit na skutečnost, že buňce Národní islámské fronty se podařilo uskutečnit úspěšný vojenský převrat právě v červnu 1989, kdy se postupně hroutily středoevropské a východoevropské totalitární režimy. Puč uskutečněný Národní islámskou frontou v červnu 1989 v Súdánu začal novou kapitolu politických dějin charakterizovanou postupným zaváděním nedemokratických a podle některých modelů dokonce totalitárních prvků do politického života, ve které podvádění se stalo normativní formou chování politických elit kvůli ospravedlnění převratu či potřebě symbolicky odstranit legitimně zvolenou súdánskou vládu (Collins 2008).

Politici architekti a další aktéři puče si byli velmi dobře vědomi své omezené popularity, a proto využili tzv. strategii loutek známou z fungování stabilizovaných totalitárních režimů; byly používány periferní marginální neznámé postavy kontrolované tvrdým jádrem Islamistů za účelem udržení a konsolidace nového režimu. Tyto procesy vedly ke vzniku mechanismů donucení a propagandy prostřednictvím státem kontrolovaných hromadných sdělovacích prostředků, různých úprav za účelem omezení tisku, použití masového dohledu a teroru, různých druhů neoprávněného vynucování, věznění a mučení či různých forem naočkování mladých lidí prostřednictvím vzdělávacího systému.

Rozsáhlá činnost bezpečnostní organizace Ingaz tak vedla k uvěznění, mučení a zavraždění velké části odpůrců režimu; činnost Ingazu byla velmi neprůhlednou a jejím hlavním cílem bylo konsolidovat politickou moc prostřednictvím represí na straně jedné a nedbalosti v dodržování zákonnosti na straně druhé. Tyto politické poměry byly dále ukotveny zavedením systému jedné politické strany coby známé autoritativní či

totalitární praktiky a vedením svaté války na Jihu, která byla doprovázena lidským utrpením, a ve které zemřelo velké množství lidí či byly propuštěny statisíce úředníků a desetitisíce důstojníků. Organizace zabývající se ochranou lidských práv přinášely zprávy o různých způsobech mučení a porušování lidských práv zejména v souvislosti s konfliktem v Dárfúru, v důsledku kterého miliony Súdánců emigrovali a hledali azyl dokonce v tak odlehlých koutech světa jako Kanada, Austrálie, Amerika, Evropa či dokonce Izrael (Pecháček a Štěrba 2007). V Dárfúru se totiž rozhořely nejkrvavější boje v zemi, při kterých se černošští vzbouřenci chopili zbraní proti arabským milicím podporovaných muslimskou vládou. Účastníci bojů blokovali přístupové cesty humanitárních konvojí, které do Dárfúru směřovaly ze středního Súdánu. Agentura UNICEF [Dětský fond OSN] informovala o alarmujícím stavu uprchlíků v oblasti Dárfúru, kdy nejhůře na tom byly děti a ženy, které se stávaly obětí únosů a znásilnění.

Genealogie nedemokratického režimu v Kongu

Klíčovou událostí pro vysvětlení nedemokratického vývoje v Kongu byl puč z roku 1965, kdy se Mobutovi podařilo svrhnout Kavasubu, stanout v čele státu a ustavit režim opírající se o Lidové revoluční hnutí. Tento puč je třeba považovat za zavádění nedemokratických a podle některých modelů dokonce totalitárních praktik, v důsledku kterých byly zestátněny různé sektory národního hospodářství a současně byla uskutečněna kulturní revoluce s cílem vtisknout Kongu „africký ráz“ (Kabwit 1979). I když Mobutu v důsledku pádu železné opony v roce 1990 vyhlásil třetí republiku a usiloval o prosazení reformu, v roce 1994 v zemi propukla občanská válka: v důsledku těchto převratných událostí země byla obtěžkána přívalem uprchlíků před genocidou ze Rwandy a dokonce sám Mobutu byl donucen uprchnout.

V průběhu občanské války tehdejší Zaire či dnešní Kongo byly zaplaveny více než milionem civilistů či příslušníků milicí Hutu, kteří poté využívali zdejší tábory k útokům na rwandské území v tehdejší době pod kontrolou Tutsiů. Za účelem uklidnění konfliktů rwandská vláda vyslala do této oblasti ozbrojené síly, které by podpořily formování povstaleckého hnutí Spojenectví demokratických sil pro osvobození Konga-Zaire. I když po dobytí země z východu se velitel Spojenectví demokratických sil Kábila prohlásil prezidentem a přejmenoval zemi na Demokratickou republiku Kongo, ztratil tak spojenectví se Rwandou a Ugandou a vznikla druhá válka v Kongu doprovázená intervencí oddílů ze Zimbabwe, Čadu, Angoly, Namibie a Súdánu. I když v roce 1999 bylo podepsáno příměří a v roce 2006 proběhly v této zemi první demokratické volby od roku 1960, většina východní části území je až dodneška nezabezpečena a míra porušování lidských práv může být ilustrována masovým znásilňováním žen a takzvanou fistulou coby další nedávno rozšířenou otrěsnou praktikou porušující práva žen.³

3) Na rozdíl od ženské obřizky vymezené jako odstranění některých vnějších pohlavních orgánů ženy často spojovaného s rituálem je fistula mezerou vzniklou protržením blan

Na základě perspektivy válečných zločinů či genocidy jsou konžský a súdánský konflikt společně s válkou v bývalé Jugoslávii těmi nehoršími v novodobé historii od konce druhé světové války; vyvolaly i řadu významných reakcí ze strany Organizace Spojených Národů a na jejich základě byly uskutečněna i humanitární pomoc organizacemi zabývajícími se ochranou lidských práv typu Amnesty International nebo Oxfamu. Konkrétněji, Spojené národy s ohledem na politický vývoj v Kongu i v Súdánu vydaly rezoluce stejně tak jako ustavily mise s cílem stabilizovat situaci v těchto zemích. Konkrétněji, společně s mírovými jednáními z července 1999 Rada bezpečnosti na základě rezoluce 1279 ustavila misi MONUC v květnu 2010 přejmenovanou na stabilizační misi a v Súdánu již od roku 1993 platí rezoluce 814 Rady bezpečnosti OSN o zákazu dodávek jakéhokoli vojenského materiálu do země; kvůli ohrožení světového míru na základě rezoluce 1590 z roku 2005 se Organizace Spojených národů rozhodla také vyslat do Súdánu misi UNIMIS [Mise Spojených národů v Súdánu] (Gebrewold 2007). Vzhledem k výše zmínovanému působení Mezinárodního trestního soudu a stíhání politických vůdců zodpovědných za násilné konflikty v Kongu a Súdánu je důležité objasnit míru osobní zodpovědností Umara al-Bašíra a Thomase Lubangy co se týče udržování nedemokratických či dokonce totalitárních režimů v Súdánu a v Kongu.

Obvinění Thomase Lubangy a Umara al-Bašíra jako hlavních válečných zločinců zodpovědných za zločiny pro lidskosti nebo genocidu

Případ Thomase Lubangy

Z důvodu vášnivých debat o důvěrných či tajných důkazech proces s Thomasem Lubangou začal teprve tři roky po jeho zatčení; Thomas Lubanga je přitom prvním válečným zločincem souzeným Mezinárodním trestním soudem a obviňovaným z toho, že využíval děti mladší patnácti let v průběhu krvavého etnického konfliktu v Demokratické republice Kongo trvajícího pět let a ukončeného teprve v roce 2003. Samozřejmě že Lubanga není jediným stíhaným zločincem zodpovědným za oběti konžských nepokojů; například na začátku roku 2009 byl zatčen Laurent Nikunda jako jeden z vůdců povstalecké skupiny působící na východě Demokratické republiky Kongo.

Podle Luise Morena Ocampa, hlavního žalobce Mezinárodního trestního soudu, Lubanga odvedl do svých milic na třicet tisíc dětí, které pak využíval k zabíjení, drancování a znásilňování. Lubanga při výslechu před soudem v Haagu svoji vinu za válečné zločiny

mezi orgány (v současných evropských poměrech se nejčastěji vyskytující při porodu) a vede k vážným zdravotním problémům odstraňovaným operačním zákrokem. V důsledku válečných konfliktů v Kongu ženy nejsou jenom masově znásilňovány, ale násilným vkládáním předmětů do vagíny jsou jim protrhány spojnice mezi jednotlivými orgány.

popíral a argumentoval tím, že se snažil přivést do regionu ve východní části země mír. Podle Lubangových obhájců bylo problematickým bodem možné zneužití procesu související zejména s údajným nespolehlivým či podvodným sběrem údajů a shromažďováním svědků; obhájci slibovali přivést okolo dvacítky svědků schopných svědčit co se týče možného zneužití či smyšlení dosavadních údajů za účelem zastavení procesu, zatím žalobci odmítali jakákoliv obvinění.

„S těmito konflikty spojeným problémem, který je předmětem zájmu, je pravděpodobně také role prostředníků spadajících do kompetence vyšetřovatelů žalující strany. Různí svědci obhajoby je přistihli při vymyšlení a falsifikaci usvědčujících materiálů. Skutečně je možné říci, že údajný dopad zneužívání procesu je příčinou toho, že soudci uvažují o zastavení případu...“ (The Lubanga Trial at the International Criminal Court [Soud s Lubangou u Mezinárodního trestního soudu] 2010).

Na začátku roku 2010 byl proces s Thomasem Lubangou pozastaven kvůli rozporům mezi žalobci obávajícími se o bezpečnost zpřístupnění skutečné identity „prostředníka 143“ obhájcem Thomase Lubangy na straně jedné a soudci trvajícími na nezbytnosti tohoto postupu pro pokračování celého procesu na straně druhé. Například soudci Adrian Fulford, Elizabeth Odio Benito a René Blattmann odmítli stanovisko žalobců a trvali na svém původním stanovisku, aby skutečná identita „prostředníka“ byla odhalena týmu obhájců včetně toho, který se nachází v Demokratické Republice Kongo a dodává klíčové důkazy. V souladu s tímto stanoviskem soudců obhájci argumentovali tím, že nelze pokračovat ve výslechu „prostředníka 321“, jestli nebude odhalena identita „prostředníka 143“.

Podle obhájců „prostředník „321“ a „prostředník 143“ byli pochybní a zkorumpovaní: podle svědků obhájců totiž tito pověřenci žalobců nabádali svědky ke lhaní před soudem v tom smyslu, že jsou bývalí dětští vojáci odchycení cestou do školy a naverbovaní do Lubangových milicí. Dále soudci argumentovali tím, že požadavky prokuratury narušují procedury procesu zakotvené Římským statutem a že tak výše uvedené konfliktní momenty mezi žalobci, obhájci a soudci představují vážné problémy uskutečnění „čestného procesu“. Soudci sice požadovali nepodmíněné propuštění obviněného Thomase Lubangy, ale tento jejich nárok byl vetován odlišným stanoviskem prokurátorů. Nakonec v únoru 2011 Mezinárodní trestní soud zamítl i Lubangovu osobní žádost o zastavení procesu kvůli jeho údajnému zneužití.

Obvinění Umara al-Bašíra

V březnu 2009 několik měsíců po zahájení procesu s Thomasem Lubangou soudci Mezinárodního trestního soudu vydali zatykač na Umara al-Bašíra, ve kterém ho vinili ze dvou válečných zločinů a z pěti zločinů proti lidskosti, včetně vraždy, vyhlazování, násilného přesunu, mučení a znásilňování – jedná se tak o první případ, ve kterém Mezinárodní trestní tribunál obvinil současnou hlavu státu (Simons 2010).

„Súdánské instituce reagovaly na vydání zatykače zintenzivněním politických represí vůči politickým protivníkům. Znamenalo to, že aktivisté v oblasti lidských práv byli

navštěvování obávanými agenty „Národní bezpečnosti“...Po vydání zatykače šéf bezpečnosti oznámil, že lidé podporující Mezinárodní trestní soud nebudou moci zůstat naživu, protože „zradili národ“. Řekl, že jim usekne ruce a uši...” (Faisa 2010).

I když v prvním zatykači Umar al-Bašír nebyl obviněn z genocidy a Luis Moreno Ocampo odmítl považovat důsledky konfliktu za genocidu, o rok později už soudci Mezinárodního soudního dvora vydali druhý odlišný zatykač: i když v něm už je obviněn ze tří principů spadajících do právního vymezení genocidy, toto opatření dosud nemá a pravděpodobně ani nebude mít žádný praktický dopad kvůli neexistenci reálné síly schopné ho zatknout. Mezinárodní trestní soud totiž nemá žádné policejní síly a soudánský prezident je dostatečně opatrný; nejezdí do zemí zavazujících se tzv. Římskému statutu coby zakládajícímu dokumentu Mezinárodního trestního soudu. Přestože soudánská vláda shledala obvinění z genocidy směšným a zcela jej odmítla, na mezinárodní scéně došlo k omezení jeho kontaktů a zdrojů podpory: dokud se ale Umarovi al-Bašírovi daří unikat zatčení, tak se také snižuje důvěryhodnost Mezinárodního trestního soudu coby nového symbolu mezinárodní spravedlnosti.

Podle hlavního žalobce Luise Morena-Ocampa Umar al-Bašír měl plán, na základě kterého chtěl zničit tři hlavní etnické skupiny v Dárfúru, Masalitů a Zaghawě: dále ve svých reakcích na útoky rebelujících skupin usilujících o větší autonomii použil vládní vojáky a arabské milice a účelově zasahoval desetitisíce civilních obyvatel náležejících k těmto skupinám při bojích na kopcích a ve vesnicích. Současné procesy s válečnými zločinci se také mohou opírat o výsledky mezinárodní vyšetřovací Komise pro Dárfúr, která v rámci své zprávy generálnímu tajemníku OSN vytvořila typologii porušování lidských práv v Súdánu.

Přestože sporadické boje v Dárfúru trvaly celá desetiletí, největší intenzity konflikt nabyl v roce 2003 v okamžiku, když rebelující skupiny napadly soudánské síly. Reakcí soudánské vlády více méně složené z arabských obyvatel byla rozsáhlá operace, kterou hlavní žalobce Luis Moreno Ocampo nazval genocidální strategií proti černým africkým etnickým skupinám v Dárfúru; přitom Umar al-Bašír je považován za hlavního architekta této strategie mající za hlavní cíl zajistit si „absolutní kontrolu“. Například rozsudek Mezinárodního soudního dvora z února 2007, na základě kterého požadavky Bosny považovat likvidaci civilního obyvatelstva v Srebrenici za důsledek srbské genocidy byly odmítnuty, poukazuje na obtížnou vymahatelnost mezinárodní spravedlnosti co se týče genocidy.

V těchto souvislostech a vzhledem k odmítavému stanovisku Umara al-Bašíra vůči vzneseným obviněním proti němu, je vhodné se také zamyslet nad pravděpodobností toho, že bude odsouzen či že se ocitne před Mezinárodním trestním soudem. Přestože – jak už bylo naznačeno výše – Umarovi al-Bašírovi se vyhýbají mnozí politici zemí uznávajících jurisdikci Mezinárodního trestního soudu, politici mnoha arabských a afrických zemí s ním pokračují v politických setkáních. Někteří z první skupiny politiků ho dokonce při jeho návrhu na politická setkání přímo varovali, že genocida je vážným obviněním a že - jako představitel států hlásících se k legalitě Mezinárodního trestního

tribunálu a jeho statutu – jsou povinni ho zatknout. Na druhé straně Africká unie jako hlavní regionální uskupení vyslovila obavy, že odstranění Umara al-Bašíra z prezident-ské funkce by mohlo ohrozit mírovou dohodu podepsanou v roce 2005 mezi súdánskou vládou a ostatními rebely za účelem ukončení občanské války zapříčiňující mnohé oběti na lidských životech: v průběhu krvavých událostí zemřelo totiž přibližně dva a půl mili-ónu lidí, což je mnohem více než přímo v Dárfúru.

Závěr

Tak zatímco struktury světového společenství usilují o sledování spravedlnosti v celo-světovém měřítku a kritizují Africkou unii za to, že není schopna potrestat viníky za spá-cháání válečných zločinů, zločinů proti lidskosti, genocidu a agresí na africkém kontinentu, představitelé kulturního relativismu uznávající i mimoevropské pojetí lidských práv kri-tizují legitimitu Mezinárodního trestního soudu v tom smyslu, že nevěnuje dostatečnou pozornost kulturním aspektům africké politické kultury a zejména významu neopatri-monalistických struktur na tomto kontinentu.

Dále existuje i rozkol mezi samotnými státy zastávajícími universální perspek-tivu ohledně konkrétních procedur tohoto soudu, protože vrchní žalobce má velké dis-kreční pravomoci a v různých záležitostech může jednat *proprio motu*. I když ve srovnání s mezinárodními tribunály pro bývalou Jugoslávii či Rwandu Mezinárodní trestní soud je nezávislejší na OSN ohledně rozhodovacích procesů, omezené dopady světového spo-lečenství na válečné konflikty je možné doložit neúspěchem nejrozsáhlejší probíhající mise OSN v této zemi. Například podle náměstka generálního tajemníka pro mírové mise Atul Khare v New Yorku mírová mise v Kongu selhala a zvláštní zmocněnkyně OSN pro boj proti sexuálnímu násilí v ozbrojených konfliktech Margot Wallströmová řekla, že Or-ganizace Spojených Národů nese „kolektivní zodpovědnost“ za prodlužování masových znásilnění. Podle informací vojáků Spojených Národů pomáhajících v zemi, za četná ma-sová znásilnění a vraždy na severovýchodě Demokratické republiky Kongo totiž nenesou odpovědnost jenom rebelové, ale také vládní vojáci. (ČT 24 2010).

V důsledku problematického působení struktur světového společenství je vhodné se také zamyslet nad tím, zda účinnějším prostředkem pro potrestání viníků za konžské a súdánské násilné konflikty by nebylo zplnomocnění regionální judikatury, a zda například Soudní dvůr zřízený Africkou unií by nemohl začít plnit úlohu Evropského soudu pro lidská práva zřízeného Radou Evropy. Řešením by dále mohlo být i ustavení takzva-ných zvláštních soudů (*hybrid courts*), a jako precedens by mohly sloužit současné pro-cedury trestání v Sierra Leone, kde ustavení a působení Zvláštního soudu pro Sierra Le-one bylo výsledkem dohody mezi vládou Sierra Leone a Organizací Spojených Národů, na základě které došlo ke stíhání osob s největší zodpovědností za pácháání zločinů proti lidskosti, válečných zločinů a dalších závažných porušení mezinárodního humanitárního práva i zločinů spáchaných podle příslušných zákonů Sierra Leone na území tohoto státu od 30. listopadu 1996. Zkušenosti ohledně spolupráce s místními nestátními strukturami

totiž poukazují na to, že v možnostech zvláštních soudů je zohlednění autonomie lokálních kultur, ke kterým patří výše zmiňované rodové příbuzenství či náčelnictví mající donucovací roli coby zprostředkující článek mezi jedincem a státem.

Vzhledem k násilným konfliktům, likvidaci politické opozice a závažnému porušování lidských práv je také na místě se konečně vyjádřit k tomu, zda konžský či súdánský režim lze označit za autoritativní či totalitární. Tuto univerzální klasifikaci je třeba alespoň do určité míry považovat za legitimní, protože politické elity v Zaire i Súdánu založily moderní státní struktury stejně tak jako usilovaly o pluralitu systému politických stran minimálně jako politického ideálu. Vezmeme-li v úvahu například myšlenkový odkaz Karla Poppera jako jednoho z představitelů vymezujících totalitarismus bez ohledu na časové a prostorové souvislosti, je třeba zaujmout rezervovaný přístup k radikálním požadavkům kulturních relativistů zohledňujících pouze kulturní aspekty africké politické kultury.

Složitějším problémem je však rozhodnout, zda súdánský či konžský politický režim lze považovat za autoritativní či totalitární; o náboženském totalitarismu lze hovořit alespoň v tom smyslu, že v obou těchto zemích zvítězily ideologie zasahující všechny aspekty života a určující prostředky dosažení konečného cíle. Například za totalitární rys súdánského islamistického státu je tak možné považovat pokusy zničit všechny autonomní instituce, které v normálních demokratických režimech nezávisle fungují ve strukturách občanské, náboženské a politické společnosti. Z hlediska vymezení autoritativních režimů je možné vysvětlit vývoj v Súdánu po uchopené moci vojenskou juntou v roce 1989 odkdy je vláda v rukou Národní islámské fronty, protože v důsledku těchto událostí byla zlikvidována opozice či pluralita politických stran.

Přestože konžský převrat v polovině šedesátých let do značné míry znamenal i uklidnění politické situace, z dlouhodobého hlediska v důsledku těchto událostí politický režim nabyl autoritativní podoby. Za autoritativní je možné vysvětlit vývoj v Súdánu po uchopení moci vojenskou juntou v roce 1989, odkdy je vláda v rukou Národní islámské fronty, protože v důsledku těchto událostí byla zlikvidována opozice či pluralita politických stran. (www.eiu.com/public/stahnuto 14.3. 2011).

Literatura:

- ARENDOVÁ, H. 1996. Původ totalitarismu. Praha. Oikoymenh.
 ARON, R. 1993. Demokracie a totalitarismus. Brno. Atlantis.
 BENHABIB, S. 2002. The claims of culture: equality and diversity in the global era [Požadavky kultury: rovnost a diverzita v globálním období]. Princeton. Princeton University Press.
 CHABAL, P. 1998. „A Few considerations on democracy in Africa [Několik úvah o demokracii v Africe]“. *International Affairs* 74(2): 289-303.
 CHABAL, P. 2009. *The Politics of Suffering and Smiling [Politika utrpení a usmívání se]*. London. Zed.
 COLLINS, R. 2008. *A history of modern Sudan [Historie moderního Súdánu]*. Cambridge. Cambridge University Press.
 ČT 24.2010. „V Kongu kromě rebelů znásilňují i vládní vojáci.“ Přístupné na: <http://www.ct24.cz/svet/104366-v-kongu-kromě-rebelu-znasilnuji-i-vladni-vojaci/>, stáhnuto 20.10.2010.
 FAISAL, E. 2010. „Sudanese journalist tells of harassment by „brutal“ security forces“ [Súdánský novinář vypovídá o obtěžování „brutálními“ bezpečnostními silami]. Přístupné na: <http://www.amnesty.org/en/news-and-updates/sudanese-journalist-tells-harassment-brutal-security-forces> 2010-06-07, stáhnuto 20.10.2010.
 FICHTELBERG, A. 2006. „Democratic Legitimacy and the International Criminal Court: A Liberal Defense“

Súdán a Demokratická republika Kongo jako příklad dvou nedemokratických režimů

ve světle současné mezinárodní spravedlnosti | Lucie Cviklová

[Demokratická legitimita a Mezinárodní trestní soud: liberální obrana]". *International Criminal Justice* 4(4): 765-785.

GEBREWOLD, B. 2007 *Africa and Fortress Europe: Threats and Opportunities* [Afrika a opevněná Evropa: ohrožení a příležitosti]. Aldershot. Ashgate Publishing Company.

GELLNER, E. 2005. *Jazyk a samota. Wittgenstein, Malinowski a habsburské dilema*. Brno. Centrum demokratické kultury.

HAUMER, S. 2009. *Regelungsentwurf für ein Abspracheverfahren am Internationalen Strafgerichtshof* [Návrh ustanovení jak postupovat při jednání vedených u Mezinárodního trestního soudu]. Hamburg. Kovač.

HRUBEC, M. 2008. *Interkulturní dialog o lidských právech: západní, islámské a konfuciánské perspektivy*. Praha. Filosofia.

International Criminal Court. 2010. *Situations and cases*. Přístupné na: <http://www.icc.cpi.int/Menu/ICC/Situations+and+Cases/>, stáhnuto 20/2010.

LINZ, J., STEPAN, A. 1996. *Problems of democratic transition and consolidation: southern Europe, South America, and post-communist Europe* [Problémy demokratického přechodu a konsolidace. Jižní Evropa, Jižní Amerika a postkomunistická Evropa]. Baltimore. Johns Hopkins University Press.

KABWIT, G, 1979. „Zaire: The Routs of the Continuing Crisis [Zaire: Cesty pokračující krize]“. *The Journal of Modern African studies* 17 (3): 381-385.

7) PECHÁČEK, P., ŠTERBA, V. 2007. „Súdán/Dárfúr: Vývoj a stav konfliktu v Dárfúru, rezoluce Rady bezpečnosti OSN, působení Evropské unie.“ Přístupné na: <http://www.psp.cz/kps/pi/PRACE/pi-3-066.pdf>, stáhnuto 20.10. 2010.

POPPER, K. 1994. *Otevřená společnost a její nepřítel*. Praha. Oikymen.

SANDS, P. 2005. *From Nürnberg to the Hague: the future of international criminal justice* [Od Norimberku k Haagu: budoucnost mezinárodní trestní zodpovědnosti]. Cambridge. Cambridge University Press.

SIMONS, M. 2010, 14.7. „International Court Adds Genocide to Charges Against Sudan Leader [Mezinárodní soud přidává genocidu k obviněním proti sudánskému vůdci].“ *New York Times*: A4.

SKALNÍK, P. 2006. „Politická antropologie a současná Afrika aneb Jak mohou náčelnictví přispět k rozvoji demokracie,“ in *Viva Afrika 2006: sborník příspěvků z konference věnované Africe*. Ed. T. Machalík a T. Záhořík. Ústí nad Labem. Nakladatelství a vydavatelství Vlasty Králové.

„The Lubanga Trial at the International Criminal Court [Soud s Lubangou u Mezinárodního trestního soudu]. 2010.“ Přístupné na: <http://www.lubangatrial.org/background/>, stáhnuto 20.10.2010.

„Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia. 1948.“ Přístupné na: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-genocida.pdf>, stáhnuto 20.10.2010.

www.eiu.com/public/ stáhnuto 14.3. 2011